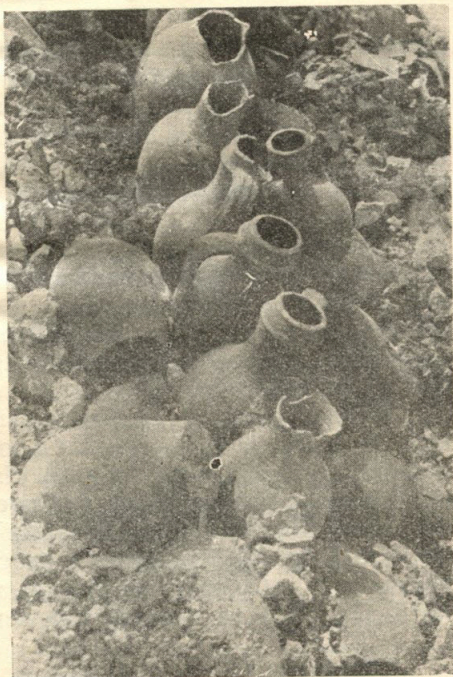

ДОМАШНИ ГЛИНЕНИ СЪДОВЕ, ДАТИРАНИ В 1802 Г.

МАГДАЛИНА СТАНЧЕВА

Българското гърнчарско производство през епохата на турското владичество е много слабо изследвано досега. Доколкото на нашата керамика от тази епоха е отделяно някакво внимание, това се е отнасяло главно за образци на приложното изкуство от последните един-два века на турското владичество. Съвсем неизучена е обикновената всекидневно употребявана домашна керамика. Опитът за едно такова изучаване обаче би се натъкнал на големи трудности главно поради липса в нашите музеи на системно събран материал, на сигурни опорни точки за датировки. Това е така, защото в продължение на около пет столетия „асортиментът“, формите и украсата на нашата керамика са преживели развитие върху основата на създаденото в епохата на Второто българско царство както под влияние на изменящите се нужди на живота, така и твърде често под външни влияния.¹ Проследяването и хронологическото определяне етапите на това развитие биха осветлили един важен дял от нашата материална култура преди Освобождението. Скромнен принос към осъществяването на тази задача е публикуването тук на група гърнчарски изделия за всекидневна домашна употреба, сигурно и точно датирани.

През пролетта на 1959 г. бяха предприети консервационни работи на църквата „Св. Петка Самарджийска“ в центъра на София. Свален бе временният покрив на църквата от марсилски керемиди, поставен след [а:ру-

Обр. 1. Съдовете при откриването им под покрива на църквата

¹ М. Станчева, Турски фаянс от София, ИАИ, XXIII, 1960, с. 111 и сл.; М. Станчева, Флорентинска майолика от XV в., намерена в София, Изв. на Инст. за изобразителни изкуства, 1962, с. 161 и сл.

Обр. 2. Някои от намерените съдове

шаването през 1952 г. на сградата, в която тя бе вградена. При разчистването на насипа под този покрив се оказва, че пространството между билото на двускатния покрив и най-високата част на полуцилиндричния свод по цялата си дължина е запълнено с 42 празни глинени съда.¹ Една част от тях са поставени изправени на дъната си, другите са легнали (обр. 1). Някои са прикрепени със слаб варов разтвор, между тях е насипана пръст.

Чрез поставянето на тези обемисти кухи леки керамични тела майсторът, който е препокривал църквата, е облекчил значително тежестта над свода и е създал опора на подложката на двускатния покрив, направена от малки тухли (28×28 см). Не ми е известен друг случай на аналогична употреба на такъв голям брой съдове в покривната конструкция на сграда.²

Всички глинени съдове се пазят в Музея за история на София, инв. № МИС А 1687—1722. Съдовете са няколко вида: стомни, кани, ибрици, гърнета, делва (обр. 2). Най-голям брой са стомните — 29. Те са еднотипни, с плоско дъно, удължено крушовидно тяло, почти цилиндрично гърло, което се разширява в един изпъкнал пръстен под ръба на устието (обр. 3). Дръжката е плоска с плитък жлеб по дължината си, излиза под ръба на устието и се прибира към най-издутата част на тялото. По ръба на устието има ивица от кафявозеленикава глеч, поло-

¹ В статията на Ст. Михайлов, Църквата „Св. Петка Самарджийска“ в София. Изследвания в памет на Карел Шкорпил, БАН, 1961, с. 168—169, фиг. 3, авторът неправилно посочва и в ъглите на покрива долу глинени съдове (разрезът е на арх. С. Бобчев).

² Ст. и сътр. при Варненския археол. музей др. М. Мирчев бе любезен да ми съобщи, че е открил две средновековни амфори под стряхата на една несебърска църква.

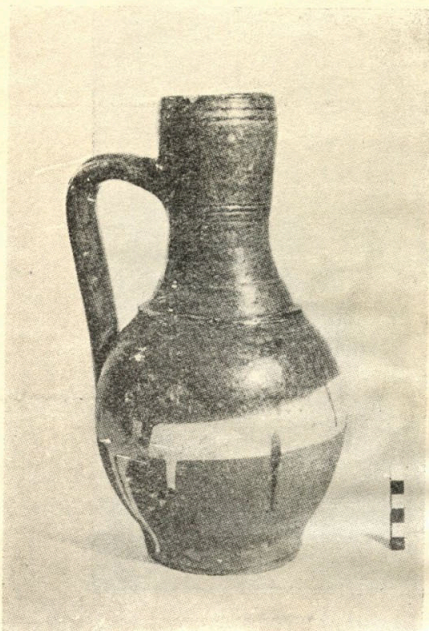
Обр. 3. Няколко от големите кани

жена направо върху чирепа. По рамото стомните са украсени с две до три плитко врязани линии. Те са добре опалени и имат от яснокеремиден до тъмен, почти кафяв препечен цвят. Височината на стомните варира между 36 и 51 см (само един брой), но най-често е около 40 см; диаметърът на гърлото е 8—9 см, на дъното — 9—13 см. Този тип стомни са характерни с удължените си тела и сравнително широките си гърла и се приближават по форма до каните. Но няма съмнение, че това са стомни за носене и държане на вода, а не трапезни кани.

Вторият вид съдове са две трапезни кани (обр. 2 и 4), почти еднакви по форма и размери. Имат високо цилиндрично гърло, което слабо се разширява в горната си част. Долната част на съда е яйцевидна, леко разширена при дъното, за да му придаде устойчивост. Дръжката има овално сечение, тя излиза от средата на гърлото и със слаб наклон се прибира към най-издугатата част на тялото. По гърлото и рамото на каните има вдълбан пръстен, а само на една — изпъкнал пръстен по рамото. Горната половина на едната кана е покрита със зелена глеч върху ангоба, другата е потопена само в ангоба. Каните са високи 32 и 34 см, имат диаметър на устието 7 см, на дъното — 11 см.

Третият вид съдове са ибриците. Те са 4 на брой (обр. 5). Имат яйцевидно тяло, тясно гърло, което се разширява във фуниевидно устие. Шопката е насочена нагоре, устието има форма на фуния, от едно наддебеляване на гърлото излиза дръжка с овално сечение. По ръба на устието и шопката има ивица зелено-кафява глеч. Високи са 30—32 см.

Разновидност на тези съдове е гледжосаният ибрик (запазено е само тялото на съда, без гърлото, дръжката и шопката) с леко сплескани стени. Горните две трети на тялото на този ибрик са покрити със светлозелена

Обр. 4. Трапезна кана с глеч

глеч върху ангоба. По страните на съда са изрисувани с тъмнозелена глеч листовидни форми, запълнени с вълнообразни линии и точки.

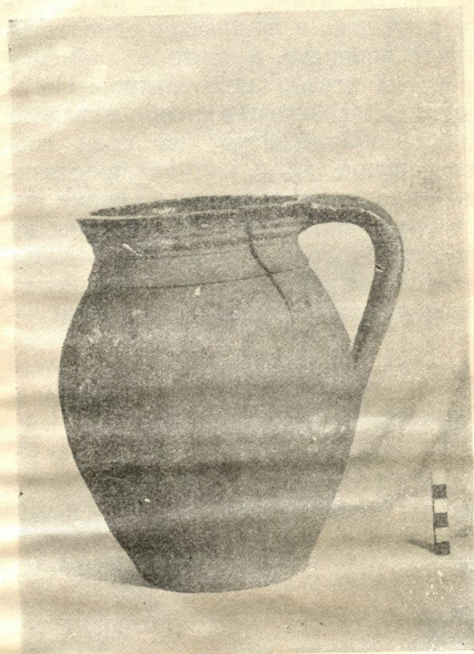
Само с два екземпляра са представени гърнетата — яйцевидно тяло с плоско дъно, късо профилирано гърло и широко отворено устие с хоризонтално отрязан ръб, предназначено да носи капак (обр. 6). Дръжката е с овално сечение, излиза от самия ръб на устието и се прибира към най-издутата част на тялото. По вътрешната си страна и по ръба на устието съдовете са гледжосани. Размерите на гърнетата са: височина 22 и 25 см, диаметър на устието 16 см, на дъното — 12 и 14 см.

Най-сетне между намерените съдове е и една делва (обр. 7). Нейното несиметрично тяло е прибрано в средната си част, където един изпъкнал пръстен имитира вѐже, и се издува отново към рамото. Гърлото е леко профилирано с издаден навън ръб на устието. Делвата е висока 40,5 см, има диаметър на устието 14,5 см и на дъното — 12 см.

Така в покрива на „Св. Петка Самарджийска“ са употребени пет вида глинени съдове: стомни, кани, ибрици, гърнета и делва. Нито един от тях не носи следи от домашна употреба, преди да е бил използван като пълнеж под покрива. Състоянието на съдовете показва, че те са сложени

Обр. 5. Ибрици

Обр. 6. Гърне

Обр. 7. Делва

там съвсем нови. Следователно не се касае за няколко вида съдове, които може да са и от различно време, а до съвсем синхронна група. Нейното датиране въз основа на типове и форми би ни затруднило поради продължителното битуване на някои от тези форми, като напр. гърнето и делвата, и би било само приблизително. Но по една щастлива случайност цялата група може да се датира съвсем точно. В приписка на последния лист на осмогласник от същата църква „Св. Петка Самарджийска“ се съобщава, че църквата „Св. Параскева“ (т. е. „Св. Петка“) „се загради“ при настоятел „хаджи Мато, питроп Тончо терзи и при поп Маноте гринчар 7310 от Адама от Христа 1802“.¹ Думата „загради“ в случая не може да означава започването на строежа на църквата, а началото на някакъв по-голям ремонт.

В един пролог от 1765 г., който се е пазел в същата църква, на листове 336 и 337 под текста е написано: „Ва лето 1804 направиха тавано у женемата цревата² титор хачи Мато епитроп Тончо терзи и при попа Маноте гранч.“³ От тази доста неграмотно написана приписка се разбира, че две години по-късно същите лица са правили „тавана“ (а вероятно и покрива) на женската църква, т. е. на южната пристройка към църквата „Св. Петка Самарджийска“.

¹ Е. Спространов, Бележки и приписки по софийските черкви, СбНУ, XXII и XXIII, 1906—1907, I дял, с. 12.

² Неграмотно написано, навярно е искал да каже „женската църква“.

³ Е. Спространов, пос. съч., с. 13.

Същият поп Мано грънчар е взел участие и при ремонта на съседния храм „Св. Никола Мали“, както се съобщава в приписка в един требник,¹ обаче при други ктитори. И в трите приписки, в които е споменат поп Мано грънчар, не е отбелязано да е бил ктитор нито епитроп. Неговото участие в тези ремонти е било друго. Участието във възобновяването и препокриването на църквата „Св. Петка Самарджийска“ на един свещеник грънчар² обяснява остроумното решение да се изпълни пространството над свода под покрива с глинени съдове. За съжаление нямаме никакви сведения, дали такива съдове са били употребени и в покрива на женската част на църквата „Св. Петка Самарджийска“ и в „Св. Никола Мали“, разрушена през 1891 г. Откритите в „Св. Петка Самарджийска“ съдове са били взети сигурно от грънчарницата на самия поп Мано — срещу заплащане или даром.

Съдовете, както отбелязахме по-горе, са неупотребявани. При това някои от тях са дефектно производство — пропукани при печенето, а делвата е крива. Изглежда, че най-напред били употребени за покрива наличните дефектни съдове, а после и съвсем редовни. Без да можем да кажем по-определено къде се е намирала грънчарницата на поп Мано, трябва да споменем, че съвсем наблизо до църквата „Св. Петка Самарджийска“ и „Св. Никола Мали“ при изкопите за строеж на Централния универсален магазин бе открита грънчарска пещ с гърнета от епохата на турското владичество.³

За нас в случая е важно, че една група от пет вида различни, характерни и широко употребявани домашни глинени съдове се датират сигурно благодарение на посочените по-горе приписки към границата между XVIII и XIX в. Независимо от устойчивостта на формите на някои от тези съдове (напр. гърнетата и делвата), запазили общите си характерни черти продължително време, те все пак са търпели известно развитие. В този случай даден момент от това развитие — форма, фактура, глеч — е подпечатан с датата 1802 г. Още по-важно е това датирание за трапезните кани и стомните, които показват по-голямо разнообразие в изменението на формите си през епохата на турското владичество. При всяко положение тази група съдове се превръща в една опорна точка при датирането на нашата домашна керамика от последните векове на турското владичество.

¹ Е. Спространов, пос. съч., с. 25.

² Свещеници със занаяти се споменават и в други приписки. Срв. у Спространов, пос. съч., с. 22 — поп Георги Кюркчи; с. 24 — поп Йованчо папукчия; с. 25 — поп Стойко абаджия и пр.

³ Материалите не са публикувани.